JEKATERINA ĒRENPREISA

JĀŅA ĒRENPREISA SKOLA

Jānis Olģerds Ērenpreiss (1967. vai 1968. gads)

Divas dienas krāsoju, pētīju mikroskopā radiorezistentās vēža šūnas. Tas ir kopdarbs ar angļu kolēģi. Viņš, radiologs, uzdeva man daudz jautājumu. Vēroju, skaitīju, fotografēju. Otrās dienas beigās nāca apskaidriba. Ļoti negaidīta. Tūlīt satraucos – tas jāizstāsta Jānim. Aprāvos – Jāņa taču man blakus vairs nav ...

Gandrīz 30 gadu strādājām kopā. Es esmu viņa skolas mantiniece, tāpēc pastāstīšu par šo skolu.

Jāņa atvadās kāds zinātnieks teica, ka Jānim diemžēl ne vienmēr bija pieejamas mūsdienu jaunākās metodes. Tā ir taisnība. Tieši tāpēc savu stāstu par Jāņa Ērenpreisa skolu sāku ar piemēru par sadarbību ar angļu radiologu, kurš savos pētījumos lietoja mums vēl nepieejamu metodi – plūsmas citofotometriju, bet nepielietoja vienkāršo citoloģisko novērtējumu. Un tādēļ palaida garām būtiskas lietas.

Jānis mēdza teikt: «*Lai mācētu kaut ko jaunu atklāt, nepieciešama neiedomājama kombinācija: naiva bērna vērīgās acis un pamatīgas zināšanas.*» Daudz reižu pārliecinājos, ka tieši šie divi nosacījumi padara iespējamu jaunatklāsmi. Un tikai pēc tam nāk palīgā mūsdienu jaunākās metodes.

Jānis ļoti daudz lasīja. Onkoloģiskās problēmas būtībā viņš iedziļinājās tā kā neviens cits Latvijā. Viņš nepalaida gar acīm nekā neparasta, pat, ja tas šķita kaut kas mistisks un tam daudzus gadus nebija iespējams rast izskaidrojumu. Viņš to fiksēja mikrofotogrāfijās un glabāja mapēs. Agrāk vai vēlāk nāca risinājums.

Jānis iesāka kvantitatīvu metožu lietošanu laboratorijā. Es to turpināju. Pamazām iemācījāties procesus raksturot skaitliski. Citofotometrija. Spektrometrija. Attēla analīze. Bieži vien ļoti labi noder pavisam vienkāršas metodes – mitotiskais indekss, apoptotiskais indekss. Kā tajā gadījumā ar radiorezistentām šūnām.

Reiz mums bija kopējs eksperimentāls materiāls ar Maskavas zinātniekiem. Konferencē referātu nolasīja maskaviete. Manis tur nebija. Starprīdī viņu aplenca cilvēki, bija daudz jautājumu. Vēlāk viņa man stāstīja, ka kāds esot pārliecinoši teicis: «Tas nav Jūsu, bet gan Ērenpreisu darbs. Tā ir Ērenpreisa, kas visu saskata.» Jāņa skola.

Tev jādara eksperiments pašam ar savām rokām. Tev ar rokām jāprot darīt viss. Tikai tad tu vari daļu no darba uzticēt asistentam. Atceros, cik sūri Jānis dresēja mani un Zani Veinbergu, pavisam jauniņas iesācējas, kad mācījāties žurkām potēt audzējus. Jānis parādīja divas reizes. Mēs tomēr no žurkām paniski baidījāties. Katru nedēļu, kad vajadzēja žurkas potēt, mēs ar žēlabainām acīm skatījāties uz viņu. Viņš nereaģēja. Neko darīt. Devāmies uz vivāriju un sākām «danci» ap žurkām. Tās mūs nežēlīgi koda un lēca ārā no rokām. Mēs tās ķērām pa kaktiem. Man vēl tagad jānodreb, kad atceros šo darba posmu. Tagad ielaižu roku žurku būri neskatoties un tās man vairs nekad nekož. Varu ar viņām darīt ko gribu. Jānis izdresēja.

Viņš milēja baltās žurkas un Jāva tām skraidīt pa virsvalka piedurknēm, teikdams: «*Mums ir radnieciskas saiknes. Žurkas ir gudras.*» Balto žurciņu pašizgatavoto fotouzņēmumu viņš ievietoja uz savas grāmatas «Ievads eksperimentālā onkoloģijā» vāka.

Estētika. Šūna ir bezgala skaista. Mikroskopiskam preparātam jābūt skaistam. Arī darba noformējumam un ilustrācijām jābūt skaistām. Jānis tam veltīja daudz laika un baudīja darbu. Arī pie citiem viņš necieta nevīžīgi noformētus rezultātus, pat tad, ja tas bija tikai melnraksts. Darba istabai jābūt skaistai, arī starprīdī servētam tējas galdam jābūt skaistam. Šī estētiskuma kopšanā daudz pūļu un dvēseles veltīja Jāņa skolniece un ilggadēja līdzstrādniece Ruta Zirne. Ja pie tējas kāds sāka sūkstīties par grūto dzīvi un komunālo pakalpojumu dārdzību, Jānis piecēlās un gāja prom. Vai arī – pēkšņi sāka deklamēt Frici Bārdi vai Raini. Mēs aprāvāmies. Viņš negribēja dzīvot sekli. Tā man bija un paliks Jāņa skolas vissvarīgākā mācība.

Jānis bija diezgan noslēgts cilvēks. Bet labsirdīgs un izpalīdzīgs. Cita perfekti padarīts darbs sagādāja viņam lielu prieku.

Jāmin Jāņa unikālā nukleoproteīdu citokīmijas skola. Iesākumu viņš mantoja no sava skolotāja profesora K.Bogojavlenska. Jāņa ieguldījums ir milzīgs. Viņa darbs ir apkopots doktora disertācijā. Dzelžaina loģika. Neiedomājama eksperimentāla izdoma. Metožu ekvilibristika. Fantastiski rezultāti. Mēs daudz ko iemācījāmies no viņa, bet nekad viņu nepārspējām. Pirms aptuveni desmit gadiem kāds Maskavas morfoloģists man teica: «Jānis Ērenpreiss ir citokīmijas klasiķis. Mēs visi esam viņa mācekļi.»

Tas pats sakāms arī par teorētisko un eksperimentālo onkoloģiju. Šajā jomā viņš sarakstījis vairākas grāmatas latviešu, krievu un angļu valodā. Jānim bija neliela laboratorija, bet mācekļu un turpinātāju – daudz. Jānis Ērenpreiss bija īsts zinātnieks. Viņa mantojums ir viņa skola.

1996.gada 6.martā

JĀNIS OĻĢERDS ĒRENPREISS (1929–1996)

(JEKATERINAS ĒRENPREISAS STĀSTS)

Es pārskatu un pārskatu fotogrāfijas. Atkal un atkal ielūkojos sižetos, Jāņa sejā. Pēc tik daudziem gadiem sirdī mostas vecā sajūsma. Tik bezgala darbīgs, tik vīrišķīgs un apgarots! Jānis ir vesela planēta, viņu nevarēja neiemīlēt. Bet mans uzdevums ir pastāstīt par Jāņa Oļģerda Ērenpreisa dzīvi.

Māte, Klāra Stakena, bija ārste, tēvs, Gustavs Ērenpreiss, uzņēmējs. Vienīgais bērns piedzima 1929.gada 14.septembrī. Kad dēlam bija tikai gads, vecāki izšķīrās. Starp vecākiem tad pastāvēja naidis un diemžēl savu tēvu Jānis tikpat kā neredzēja. Viņa pasaule bija māte, mātes māsa Marija, mātes māsas vīrs pulkvedis Jānis Vitols, viņu meita Bice. Pa ziemu dzīvoja lielā Rīgas dzīvoklī Krišjāņa Barona ielā, bet blakusdzīvoklī Klārai Stakenai bija privātprakse. Agrā vasarā brauca uz Dalbi, kur Vitoliem bija lauku mājas «Siliņi», bet otrā vasaras pusē pārcēlās uz Bulduriem, uz vasarnīcu. Galvenās bērnības atmiņas Jānim bija saistītas ar «Siliņiem». Tur ritēja celtniecība, kurā puisis dedzīgi piedalījās. 8 – 9 gadu vecumā pats uzbūvēja vīstu šķūni. Laukos Jānim bija zirgs Ansis un kaķis Polis. Savu kaķi Jānis atcerējās visu mūžu, pirms dažiem gadiem publicēja bērnu žurnālā viņam veltītu stāstu ar fotogrāfijām. Devīņu gadu vecumā viņš saņēma dāvanu – fotoaparātu. Kopš tā laika Jānis bija kaislīgs, vēlāk arī ļoti prasmīgs fotogrāfs.